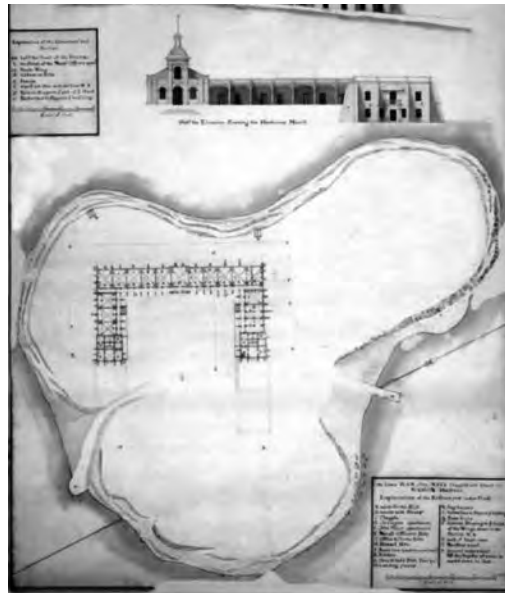

Dossier

Guerra i pau

[pàg. 28 L'incident del Nyassa al port de Tarragona (13 d'octubre de 1936) i el trencament de les relacions diplomàtiques entre Portugal i la República espanyola: la versió original i la periodística / Arnau González i Vilalta] [pàg. 40 El arsenal britànic de Mahón / Pablo de la Fuente de Pablo] [pàg. 82 La Colección Barrera Ariño del Museo Marítimo de Barcelona / Enrique García-Torralba Pérez] [pàg. 98 La defensa contra el cors musulmà: l'esquadra de galeres de la Generalitat de Catalunya (1599-1623) / Jordi Gilabert Tomàs]

El conflicte forma part de la història de la humanitat, de la mateixa manera que forma part de la vida en general: la competència pels recursos, els jocs de dominació i submissió, el control del territori, etc., són presents en la conducta de molts éssers vius. En el cas dels humans, el conflicte té moltes cares, des de la intimidació subtil fins a la guerra d'extermini, amb graus diferents que acaben afectant tots els àmbits de la vida humana. Naturalment, també a la mar el conflicte és present sempre, sota diferents vestimentes. I també hi ha una gradació que va de la teoria del *Fleet in being* com a amenaça permanent fins al combat naval més ferotge, passant per totes les formes de bloqueig econòmic, cors, accions repressives contra la costa o el tràfic, ús de portaaeronaus per donar suport a polítiques concretes molt terra endins, etc. En general, tot allò que té a veure amb el conflicte al mar queda inclòs sota el paraigua del concepte *Història naval*, però volem obrir fronteres i compartir amb la Història marítima pura aquells camps temàtics on es barregen els temes i no es parla només de batalles i vaixells. En aquest dossier presentem quatre articles que van en aquesta línia.

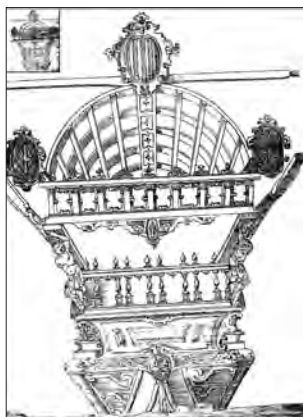
En el primer, l'Arnau Gonzàlez i Vilalta ens porta a la tardor de 1936. En el marc d'un estudi més ampli, aquest inves-

tigador focalitza sobre un incident diplomàtic entre la República espanyola i un Portugal que donava suport als rebels nacionalistes. El cas concret d'un vaixell, el *Nyassa*, permet fer una radiografia precisa d'uns moments tensos i difícils.

L'article de Pablo de la Fuente de Pablo, el més extens del dossier, salta enrere en el temps per portar-nos al segle XVIII i a l'illa de Menorca. El seu estudi sobre l'arsenal naval britànic de Port-Maó és una síntesi d'un treball inèdit becat per l'Institut Menorquí d'Estudis. En un context de conflicte permanent entre Espanya i la Gran Bretanya, la construcció i el manteniment de l'arsenal i els diferents canvis de mans ens donen la clau per comprendre l'equilibri de forces al Mediterrani del segle XVIII i de les primeres dècades del segle XIX.

En la mateixa cronologia es mou el treball d'Enrique García-Torralba Pérez. La seva aportació es fonamenta en l'anàlisi de materials de les col·leccions del Museu Marítim de Barcelona, uns documents que mai abans havien estat estudiats. A més a més de revalorar-los, fa un pas més en el coneixement de la construcció naval espanyola del moment a partir d'una documentació que podríem considerar inèdita. El darrer article, l'autor del qual és en Jordi Gilabert, gira al voltant d'un tema de cabdal importància per al nostre país: la defensa contra el cors musulmà. Aquesta síntesi, que correspon a una part de la seva tesi doctoral, se centra en el paper de l'esquadra de galeres de la Generalitat de Catalunya (1599-1623). Es tracta aquest d'un moment d'especial interès per a la història de les Drassanes Reials de Barcelona, en un període encara per estudiar a fons.

Com sempre, sota el tema genèric, ampli i de fronteres difuses que és el conflicte, hi trobem la mar com a espai disputat.

L

L'incident del *Nyassa* al port de Tarragona (13 d'octubre de 1936) i el trencament de les relacions diplomàtiques entre Portugal i la República espanyola: la versió original i la periodística¹

Arnau Gonzàlez i Vilalta
Universitat Autònoma de
Barcelona

■ INTRODUCCIÓ

La Guerra Civil Espanyola (1936-1939) està plena de petits incidents que estigueren a punt de provocar una intervenció estrangera de manera oficial més enllà de les participacions informals i extraoficials d'Itàlia, Alemanya o la Unió Soviètica. En aquesta llista de fets que quasi desencadenen una acció militar d'un tercer país hi destaca un incident que es produiria a mitjans d'octubre de 1936 al port de Tarragona. En concret, parlem del quasi enfrontament armat al port de Tarragona entre milicians catalans i la tripulació del vaixell sota pavelló portuguès *Nyassa* (o *Niassa*) i el buc de guerra lusità *Douro*. En concret, el vaixell portuguès portava un grup de 1.500 refugiats espanyols republicans que havien passat a Portugal durant les ofensives victorioses dels rebels franquistes a la regió de Badajoz. En un acte de demostració de la seva "neutralitat" en el conflicte espanyol, tot contradint la seva activa ajuda als rebels, el govern portuguès decidí unilateralment lliurar aquests refugiats a territori republicà. Militars, funcionaris, advocats i simples ciutadans podien recuperar la llibertat al seu bàndol. De fet, les circumstàncies d'aquesta expedició eren força més complexes i no responien a la simple i estricta neutralitat del govern de la dictadura d'Oliveira Salazar, sinó més aviat al contrari. I és que si des de l'esclat de la Guerra Civil les autoritats portugueses s'havien dedicat sistemàticament a tornar a Espanya els refugiats que havien travessat la frontera, condemnant-los en moltes ocasions a la mort segura a mans dels rebels, en aquesta ocasió tot fou diferent.

■ L'ORIGEN DELS REFUGIATS DEL NYASSA

La situació fou la següent: durant les ofensives franquistes a principis de setembre de 1936 i després de les matances de Badajoz, prou ventilades en certa premsa internacional, gairebé 10.000 civils intentaren assolir la frontera portuguesa per evitar la violència de les tropes rebels i dels paramilitars falangistes que els acompanyaven. Al sud d'Extremadura, un primer grup d'uns 8.000

Companhia Nacional de Navegação

LINHA RAPIDA DA AFRICA ORIENTAL E OCIDENTAL

No dia 21 (quarta-feira) de Outubro, pelas 13 horas, sae o paquete

«NYASSA»

Com destino aos portos de Funchal, S. Tomé, Port Gentil, Pointe Noire, Luanda, Porto Amboim, Lobito, Mossamedes, Lourenço Marques, Beira e Moçambique e com baldeação em Luanda para os portos de LANDANA, NOQUI, BOMA e MATADI (CONGO BELGA) e com baldeação em Lourenço Marques, para os portos de Inhambane, Chinde, Quelimane, Macuse, Pebane, Angoche, Pôrto Amélia, Ibo e Mocimboa da Praia.

IMPORTANTE : A carga será recebida até às 20 horas do dia 17 e depois desta data até às 18 horas do dia 20, com o aumento de 20 % sobre o frete, segundo resolução do CONSELHO DE TARIFAS PARA AS COLONIAS DE AFRICA.

LINHA DA AFRICA OCIDENTAL

fou acorralat i en part assassinat, mentre que un altre contingent d'uns 1.000 extremenys i andalusos aconseguiren franquejar la frontera lusitana entre el 21 i el 23 de setembre i entrar al país veí un cop evitat el riu Ardilas. Allà, la frontera del poble de Barrancos estava vigilada, des de l'agost de 1936, pel Regiment d'Infanteria 17 de Beja, per la Guàrdia Nacional Republicana, per una brigada mòbil de la PVDE (Policia de Vigilància i de Defensa de l'Estat) i per la Guàrdia Fiscal Portuguesa. Un episodi en el qual serà protagonista el tinent António Augusto Seixas, comandant de la Guàrdia Fiscal de Safara i comandant tècnic de les operacions sobre el terreny, que serà una peça decisiva en el transcurs dels esdeveniments que es viurien entorn dels refugiats espanyols de Barrancos. Aquest militar passarà a la història i perdurà en el record de molts per haver tingut la valentia de desobeir ordres superiors amb l'únic propòsit de salvar la vida d'un nombre important d'espanyols en perill de mort.

D'aquesta manera i seguint el fil, un cop a territori portuguès, el grup de refugiats seria conduït al poble de Barrancos, que els acollí amb cordialitat i els ajudà a subsistir fins i tot en les seves pròpies cases. Poc després seran internats en dos camps de refugiats. Un, el de Coitadinha, restarà legalitzat i serà conegut pel govern de Lisboa amb els seus 641 refugiats; l'altre, el de la finca Russiannas, es mantindrà en el secret més absolut per acollir els altres 411 espanyols i els altres que eventualment poguessin travessar la frontera més endavant. Seixas amagarà l'existència d'aquest segon camp als seus superiors. Aquest fet provocà que quan al mes d'octubre Lisboa decidí retornar els refugiats a Espanya, Seixas hauria d'intentar ajuntar de nou els mil espanyols sense aixecar les sospites del seu govern. Amb l'esforç personal i familiar, Seixas aconseguí portar a Lisboa aquests altres refugiats i fer-los embarcar en el vaixell Nyassa, amb direcció a Tarragona. El perquè de la destinació cap al port català no ha quedat mai esclarit. Evidentment, la seva actitud li

comportà el càstig del pas a la reserva de l'Exèrcit portuguès i el final de la seva carrera militar.

A més, a aquests 1.020 refugiats de Barrancos, caldria sumar-n'hi aproximadament 400 més, que eren sobre-tot militars, milicians i homes de la província de Huelva que es trobaven presos al Fort de Graça, d'Elvas, al Fort de Caxias i al Fort de São Julião da Barra, a prop de Lisboa, majoritàriament. Finalment, aquests 1.500 refugiats serien els que arribarien a Tarragona a bord del *Nyassa*.² De fet, l'elecció del port tarragoní no provindria de les autoritats portugueses, sinó de l'Ambaixada de la República espanyola a Lisboa.³

■ LA TRAVESSIA DES DE PORTUGAL I L'INCIDENT AL PORT DE TARRAGONA

De fet, les circumstàncies d'aquest incident que quasi compromet les autoritats portugueses en una acció de guerra en territori estranger eren prou particulars. El vaixell *Nyassa*, sota bandera portuguesa circumstancialment i protegit pel buc militar *Douro*, es dirigí cap al port de Tarragona.⁵ Si la naturalesa del viatge hauria d'haver facilitat les coses, una sèrie de malentesos, rumors i reticències per part dels milicians que l'esperaven al moll tarragoní i dels responsables del vaixell, arribarien a situar el *Douro* en situació de combat poc després de desembarcar els refugiats. Davant per davant dels milicians que insistien en entrar al *Nyassa* per comprovar si hi quedava algú (suposadament tres espanyols detinguts), i amb la presència d'algunes desenes de policies portugueses de paísà, la tensió estigué a punt de desembocar en l'atac del *Douro* al port de Tarragona.⁶ Els agents de la Polícia de Vigilância e Defesa do Estado, per la seva banda, intentaren desembarcar per portar a terme certes gestions.

I tot això després d'un viatge ben tranquil durant el qual el *Douro* va anar informant Lisboa de la trobada de naus i avions dels dos bàndols en guerra sense cap problema. I és que no fou fins a arribar a Tarragona quan es produïren les dificultats.⁷ De fet, fou el mateix *Nyassa* el que explicaria a Lisboa la seva visió de l'incident un cop superats els moments de màxima tensió. Així, a les 20:40 h del vespre

del 13 d'octubre, el *Nyassa* envià un telegrama en el qual, en primer lloc, explicava la sorpresa amb què fou acollida la seva arribada al port català:

Chegamos 7,30 estamos atracados popa ao cais veio bordo. Delegado Marítimo saber qual fim nossa viagem pois não há nesta cidade informação alguma sobre nossa missão sendo até surpresa para autoridades. Delegado Marítimo pedi desculpa de não autorisar desembarque de ninguém de bordo mas autoridades terra ir tratar assunto junto Madrid e Barcelona e mais brevemente darão resposta. Informo que no porto não há meio algum para desembarque passageiros tencionando usar embarcações bordo se não conseguir atracar dizem não possuir comando sobre o povo armado e que é capaz de todos desmandos não respeitar qualquer pessoa estrangeira e muito menos uniformizada. Faltam viveres porto e reina anarquia todos serviços.⁸

Encara pocs minuts després, el mateix capità completà una primera informació amb aquest segon text breu:

Provocação insultuosa brio patriotismo ameaças nítidas ataque navio por milicianos depois desembarque forçou Comando atitude enérgica conforme relatório rádio marítima. Informo poderemos transmitir Alicante Encarregado de Negócios para conhecimento Decano de Corpo Diplomático. Estamos viagem regresso.⁹

Informacions que eren ampliades per dos telegrams més que resumien els fets esdevinguts al port tarragoní:

Depois desembarque todos repatriados espanhois oficial subalterno exercito desempenhando aqui função autoridade marítima foi a bordo saber se Niassa transportar alguns espanhoís presos capitão de bandeira afirmar que não tinha presos mas negar-se garantir sob palavra de honra entretanto outros indivíduos armados que declinar sua categoria oficial pretender entrar bordo para revistar navio capitão de bandeira expulsar toda gente armada em terra atitude agressiva não haver piloto a bordo preparar-se contra possível agressão conflicto esteve iminente. Capitão de bandeira por radio dizer sucedido informar sua intenção sair para o largo a seguir enviar capitão pessoa Amorim 2º tenente Carvalho que acrescentar que de terra recusar-se largar espas termos pouco respeitosos comunicar autoridades declarar não permitir embarque sete portugueses que

estão para chegar de Barcelona. Rádio posterior diz que de terra vão largar espías depois de pagamento pilotagem. Fazer saber empregado fechar as contas meu desejo receber Douro portugueses obter promessa ser enviados Alicante para tal fim. Sem mais novidades partir Tarragona com Niassa 18,27.¹⁰

I encara un de més llarg que acabava la narració dels fets:

Amarramos cais ficando distancia 20 metros pelas 12 horas. Às 14,10h comunicarem Delegado Marítimo que devíamos atracar. Às 15 tendo sido comunicado que o podia fazer começar desembarque que durar até [el text no segueix] pelas duas escadas navio arriadas sobre cais por no haver prancha. Efectuou-se com muita ordem sem que houvesse qualquer manifestação dentro navio havendo arruaças só quando repatriados saltarem terra. Notei que oficiais com excepção 2 eram recebidos friamente ao contrario do que sucedeu com civis e principalmente com praças. Enquanto durar desembarque funcionários Alfândega pretenderam entrar bordo armados o que não consenti pelo que se desarmaram antes de entrar. Também alguns milicianos pretenderam mostrando carta [no hi ha res] diversos com intuito entrar a bordo e que também não consentir; estava ao terminar desembarque delegado marítimo, tenente infantaria, que até então nos havia rodeado maiores atenções juntamente com um grupo milicianos armados subiram escada onde me encontrava declarando intimitivamente que lhe havia constado estarem 3 camaradas detidos bordo ontem que queriam efectuar uma busca [no hi ha res] achando pretensão humilhante brio decoro nacional procurei inicio convencer que tal não podia conceder visto tratar navio de guerra informando que ninguém estava bordo. Como insistissem com grande arrogância no seu propósito exigindo até minha palavra de honra recusaria vi-me forçado a fim-de evitar um injustificável desprestigio para com nossa bandeira a recorrer termos enérgicos decididos auxiliado oficiais exercito marinha guarda policia obrigando assim todos a saltar terra. Nesta ocasião milicianos outros elementos que estavam cais fazendo causa comum primeiros ameaçar atacar-nos. Mande içar escada afastar navio folgando espías tomando força marinha policia postos previamente determinados para a defesa navio. Perante atitude desaparecer todos milicianos cais gritandi navio não largaria. Acordo comando Douro resolvera cortar espías por terra não largarem quando

manodu piloto que poz navio fora. Suponho resolução tomada virtude piloto Douro informar que aquele navio estava postos combate. Às 19,35h seguimos águas Douro velocidade 15 nós.¹¹

Però sembla que els fets no es limitaren a l'explicació del capità del *Douro*, sinó que, segons explicà en el seu informe el capità de la policia Ruy Pessoa, destacat al *Nyassa*, hi hagueren encara més elements que cal tenir en compte. Així, més enllà de reproduir la relació dels esdeveniments, és a dir, la sorpresa dels responsables del port tarragoní en veure'ls arribar i les consultes a Barcelona i Madrid o els incidents del desembarcament, Ruy Pessoa afegia una altra circumstància. Segons relatava en el seu text del 16 d'octubre, els oficials portuguesos veieren al costat del *Nyassa* un vaixell presó espanyol, el *Monte Cervera*, amb uns 200 religiosos preparats per ser afusellats. D'aquesta manera, abans de desembarcar quasi 1.500 republicans, el capità del *Douro* decidí que calia actuar i aconseguir el salvament i l'evacuació d'aquells presos:

Como o Comandante da bandeira desejasse dar guarida a foragidos nacionalistas e ninguém soubesse da nossa chegada a Tarragona, ficou combinado eu ir a terra conferenciar como os cônsules português, brasileiro, italiano e alemão [...].¹²

Per tant, es pretenia fer una mena d'intercanvi humanitari de perseguits dels dos bàndols en guerra i es volia fer a través del Cos Consular acreditat a Tarragona. Aquesta pretensió fou desaconsellada pel Delegat Marítim de Tarragona per la manca de control del port i la ciutat i per la impossibilitat de garantir la seguretat dels agents portuguesos que aspiraven a desembarcar. Tanmateix, la insistència lusitana es veuria refermada en entrar en contacte amb l'encarregat de la cancelleria de l'Agència Consular portuguesa a Tarragona, que asseguraria que, a les 16 h d'aquell dia, havien d'arribar set portuguesos provinents de Barcelona per ser embarcats. No obstant això, i després de la tensió que es desenvoluparia durant el desembarcament dels refugiats republicans, el responsable consular portuguès desmentí l'arribada de ciutadans lusitans a la capital tarraconense i facilità així la marxa del *Douro* i del *Nyassa*.

■ LES REPERCUSSIONS A LA PREMSA PORTUGUESA I EL TRENCAMENT DE RELACIONS DIPLOMÀTIQUES

Amb tot això, la primera notícia de premsa (d'Havas) del viatge del *Nyassa* cap a les costes catalanes i el desembarcament dels refugiats no semblava indicar l'existència de cap mena d'incident al port de Tarragona:

Comunicam de Tarragona que fundeu ali o paquete português *Niassa*, escoltado pelo contra-torpedeiro *Douro*. [...] Em Tarragona foi-lhes feita uma emocionante recepção.¹³

No fou fins al dia següent que els diaris ompliren pàgines senceres amb els incidents. El *Diário da Manhã*, recuperant els termes de la crònica d'Havas, afirmava que l'emoció de la recepció era "uma emoção diferente".¹⁴ De fet, s'explicava l'intent de diversos milicians catalans d'accedir a dins del *Nyassa* davant de l'objecció de l'oficialitat del vaixell, que provocà escenes de tensió. Segons el *Diário de Notícias*, aquella era una clara mostra de la indignitat dels republicans espanyols davant del gest humanitari de Lisboa:

O incidente que se deu com o *Niassa* revela, por si só, quão indignos são os marxistas do tratamento que les deu o Governo português, repatriando-os, generosamente, a bordo dum grande barco.

I afegia, ja aprofitant per incidir en la suposada contradicció entre Portugal i el bàndol republicà espanyol:

Esse episódio reflecte apenas o ódio dos marxistas à bandeira portuguesa, o ódio do espírito de desordem em que vivem à causa da ordem que Portugal representa.¹⁵

Aquesta informació devia ser ja de primera mà (però sense que se n'identifiqués la procedència) i, dos dies després, ja es reflectia l'incident en lloar la serenitat dels mariners de guerra portuguesos quan no van obrir foc davant de les provocacions aparents:

Em Tarragona deram-se os incidentes [...] e nos quais a oficialidade portuguesa se houve com a serenidade e com a energia que se impunha.

I prosseguia explicant l'incident des del punt de vista portuguès, quan els milicians del port es disposaren a pujar al vaixell per efectuar un registre:

A questão tomou tais proporções, que os oficiais portugueses, coadjuvados dedicadamente pelos policias e marinheiros que iam a bordo, viram-se obrigados a impelir pela escada abaixo os marxistas e a fazê-los saltar para o cais. Em terra os milicianos ocultaram-se por detrás de barracões [...], preparados para abrir fogo sobre o *Niassa*. A bordo do paquete, oficiais [...] ocupavam munidos de metralhadoras e espingardas, os pontos escolhidos para a defesa no navio.

Aquesta tensió augmentà quan el *Douro* se situà en posició de combat: "Ao largo, o contra-torpedeiro *Douro* estava «em posto de combate» [...]".¹⁶ L'incident, des de Lisboa, fou definit com la més evident de les demostracions del caos i la manca de govern de la zona republicana:

Não passou de um incidente, um episódio triste do estado de espírito do campo governamental nesta desgraçada guerra civil —é certo. Mas significativo, tanto pela incorreção como pela ingratidão demonstrada.¹⁷

La crònica dels fets mereixé algunes portades en el moment del retorn del *Nyassa* a aigües portugueses. Per exemple, el *Diário da Manhã* ocupà tota la portada del dia 17 d'octubre amb una crònica detallada dels incidents oferta pels oficials del vaixell en la qual es lloava la seva calma i contundència en negar-se a obeir els "marxistes" catalans.¹⁸

L'incident fou utilitzat, entre d'altres qüestions, per justificar el trencament de les relacions diplomàtiques entre Portugal i la República espanyola, que es produí a finals d'octubre de 1936 i que suposà el tancament de totes les legacions al territori republicà i, consegüentment, també a Catalunya.¹⁹

La ruptura es féu pública el 24 d'octubre i provocà la sortida immediata dels diplomàtics de la zona republicana:

Em consequência desta resolução, o encargado de Negócios de Portugal em Espanha recebeu ontem de manhã ordem telegráfica para regressar imediatamente a Portugal, a bordo do contra-torpedeiro *Douro*, que estava fundeado em Alicante, e que ontem mesmo le-

vantou ferro, devendo chegar a Lisboa hoje á noite ou amanhã.²⁰

El trencament de relacions obligà, en l'altra direcció, a la sortida simultània de Lisboa de l'ambaixador republicà espanyol, Claudio Sánchez-Albornoz.²¹ Aquest ambaixador, en el plec de motius per al trencament que li remetria el ministre d'Afers Exteriors portuguès, Armino Monteiro, trobava dos fets vinculats amb Catalunya. En primer lloc, en el punt número dos, es queixava de la

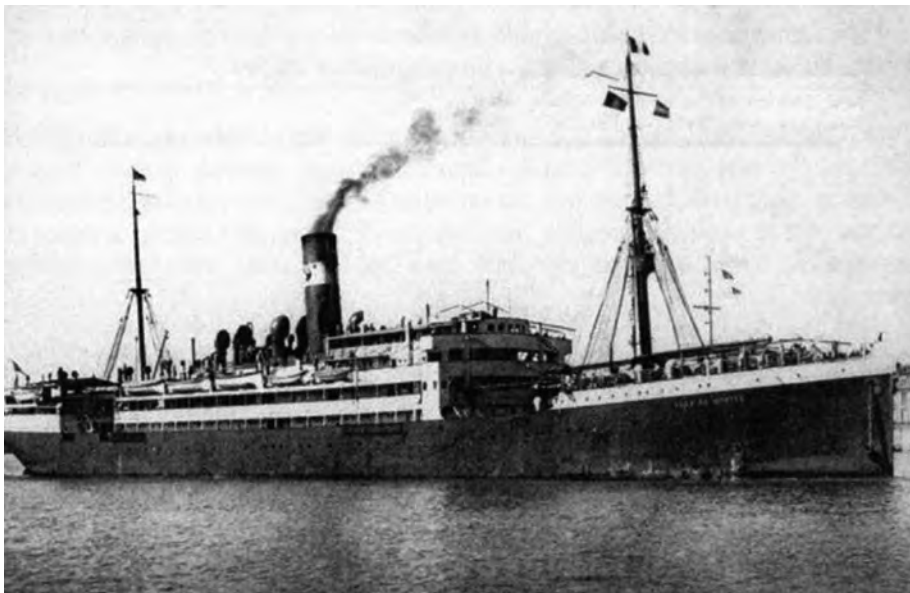
manca de seguretat en l'enviament de la correspondència diplomàtica²² i posava com a exemple la censura exercida sobre una carta enviada a l'ambaixada de Madrid des de la delegació portuguesa a la Societat de les Nacions a Ginebra:

O seu conteúdo foi subtraído e substituído por um pequeno papel que diz: "Retirado contenido. Milícias Antifeixistas de Catalunya. Departament de Premsa, Censura i Propaganda."

El comandant Fortée Rebelo abraçant un dels policies que l'acompanyaren al port de Tarragona el 16 d'octubre de 1936.²⁴

El vapor *Nyassa* salpant
de la marroquina
Casablanca rumb a Mèxic
el 1942.

Guerra i pau
L'incident del *Nyassa* al port de Tarragona (13 d'octubre del 1936) i el trencament de les relacions
diplomàtiques entre Portugal i la República espanyola: la versió original i la periodística

D

I, en segon lloc, la nota feia una contundent exposició dels fets del *Nyassa* succeïts pocs dies abans al port de Tarragona, que eren definits de la següent manera: "O procedimento das autoridades de Tarragona não foi apenas incorrecto: tenho de o considerar hostil."²³

■ LA VERSIÓ CATALANA DE L'INCIDENT

En darrer lloc, cal dir que, a diferència del gran escàndol que suscità a la premsa portuguesa el pas del *Nyassa* per Tarragona, els diaris de la capital del Tarragonès no es feren ressò dels incidents o conats d'incident. Per exemple, el diari *Llibertat* afirmà que el port es convertí en una autèntica festa en rebre els refugiats republicans arribats de terres portugueses.²⁵ Aquest relat, que es transmeté durant els dies immediatament posteriors a l'arribada del *Nyassa*, canvià radicalment un cop Portugal decidí tancar relacions diplomàtiques amb la República. Aquesta circumstància féu que, a finals d'octubre de 1936 i responenent una notícia apareguda a la premsa italiana, el delegat marítim del port de Tarragona, Àngel Pérez Ripoll, fes pública una carta on explicava la seva versió de l'incident. Segons afirmava en la carta oberta, Pérez Ripoll es veié sorprès per l'arribada del *Nyassa* perquè cap autoritat n'havia estat informada. Aquesta circumstància, però, se solucionà després de parlar amb Barcelona i Madrid. Un cop això fou resolt, el delegat procedí a pujar al vaixell i, tot saludant amb un "¡Salud, compañeros!", fou correspost per dos espanyols que foren detinguts automàticament pels oficials portuguesos. Aquest primer incident no hagués tingut més importància si, un cop desembarcats els refugiats, els dos detinguts haguessin sortit de la nau, cosa que no succeí. Segons el relat de Pérez Ripoll, la seva insistència trobà una resposta descortesa del capità portuguès que ordenà als seus soldats apuntar cap al port. Això provocà la resposta dels milicians de terra, que també se situaren en disposició de disparar. Tot i això, finalment, no desembarcà ningú més de la nau. Per tant, des del punt de vista català, tota la culpa de l'incident fou de l'oficialitat portuguesa, que es mostrà "dominant, orgullosa i amb poc respecte a les Autoritats. Era degut a

l'alegria i satisfacció que demostraren els espanyols mentre desembarcaven donant visques a la República i a la Revolució, aixecant el puny clos".²⁶

■ NOTES

1. Aquest article forma part d'un volum molt més ampli, en fase d'acabament, que portarà el títol *Amb ulls estrangers. Diplomàcia i premsa a la Catalunya en guerra (1936-1939). La mirada de França, Itàlia, Bèlgica, Portugal i la Creu Roja Internacional*.

2. Sobre aquest fet, vegeu el documental dirigit l'any 2009 per Àngel Hernández García, Antonio Navarro Millán, Fernando Ramos Mena, Paco Freire Magariños i Pedro J. Martín Millán titulat *Los refugiados de Barrancos* i el llibre de M. Dulce Antunes Simões *Barrancos, en la encrucijada de la Guerra Civil Española. Memorias y testimonios 1936*, Mèrida: Editora Regional de Extremadura, 2008.

3. En aquest sentit l'ambaixador republicà a Lisboa, Claudio Sánchez Albornoz, acceptà la proposta de repatriació i suggerí el port de Tarragona en una carta al ministre d'Exteriors lusità, Armindo Monteiro, del 28 de setembre de 1936 (carta reproduïda físicament al blog <http://franciscopilo.blogspot.com.es/2012/12/otra-version.html>, consultat el 8 de març de 2013).

4. Cal dir que el *Nyassa* tindria encara una activa vida pel que fa al salvament de refugiats republicans espanyols i catalans, ja que, durant la Segona Guerra Mundial, realitzà tres viatges cap a Mèxic des de diferents ports, com el de Casablanca, amb un pasatge format per jueus que escapaven dels nazis, republicans espanyols i altres col·lectius en perill.

5. Segons el telegrama enviat al Ministeri d'Estat republicà per l'ambaixada portuguesa a Alacant l'11 d'octubre de 1936, les autoritats de Madrid s'havien mostrat d'acord amb els termes proposats per Lisboa per procedir al desembarcament al port de Tarragona (AHD, Guerra em Espanha, caixa 3.º P., A. 8, M. 4, Telegramas-Circulares às Embaixadas, Legações e Consulados, 11-X-1936).

6. El *Nyassa* apareix en l'assentament del port de Tarragona com a nau de bandera portuguesa i de 5.357 tones. Atracà al Moll Paral·lel i hi consta amb el concepte "Conducción de repatriados", per tant exempt de pagament (Arxiu del Port de Tarragona. Fons JOP-APT, signatura 3875. Registre entrada i sortida de vaixells, 1935-1944). En canvi, el *Douro* no hi consta de cap manera.

7. Cal dir que, al marge de les autoritats portugueses i de les republicanes espanyoles, d'altres països tenien coneixement de l'operació. En concret, i encara que sense una precisió absoluta, l'agregat naval italià de l'ambaixada de Madrid, Balsamo, en aquells moments a Lisboa, en tenia un lleuger coneixement (ACS,

Ministero Marina, Gabinetto 1934-1950, busta n. 240, *Segreto. Rivoluzione in Spagna. Telegrammi. Volume VII*, telegrama enviat a les 20:45 h del 12 d'octubre de 1936 des de Madrid a Lisboa). Dos dies després i per la mateixa via s'informà de l'incident al port de Tarragona i de la indignació que havia provocat en les autoritats portugueses. I, encara aquell mateix dia, s'informà de l'aparició a la premsa portuguesa de la notícia i de l'exageració amb què s'estava transmetent a l'opinió pública lusa.

8. ANTT, AOS/CO/NE 9, n. 1-365, Rádios dos navios de guerra portugueses, n. 136-359, Rádio n. 8 do Niassa.

9. ANTT, AOS/CO/NE 9, n. 1-365, Rádios dos navios de guerra portugueses, n. 136-359, Rádio n. 9 de Capitão Amorim, Niassa, 13 d'octubre de 1936, 22:25 h.

10. ANTT, AOS/CO/NE 9, n. 1-365, Rádios dos navios de guerra portugueses, n. 136-359, Rádio n. n. 345, Douro, 13 d'octubre de 1936, 22:50 h.

11. ANTT, AOS/CO/NE 9, n. 1-365, Rádios dos navios de guerra portugueses, n. 136-359, Rádio n. 11, Niassa, 14 d'octubre de 1936, 03:35 h.

12. Informe del capità Ruy Pessoa del 16 d'octubre de 1936 reproduït físicament al blog http://franciscopilo.blogspot.com.es/2012/12/espana-tiene-una-deuda-historica-con_5.html i consultat el 8 de març de 2013.

13. Havas, Barcelona. "A chegada do paquete português *Niassa* a Tarragona", *Diário de Lisboa*, 14 d'octubre de 1936.

14. "Chegaram a Tarragona 1.500 comunistas que se haviam refugiado em Portugal. Os milicianos «vermelhos» de Tarragona «sonharam» atacar o transporte português *Nyassa*", *Diário da Manhã*, 15 d'octubre de 1936. Al marge de la premsa portuguesa, la notícia del desembarcament dels refugiats republicans també fou recollida per diaris d'altres països, tot i que sense cap esment als incidents i a la tensió (vegeu, per exemple, "Débarquement à Tarragone de 1.500 réfugiés espagnols", *L'Action Française*, 15 d'octubre de 1936).

15. "Um incidente com o *Niassa* no porto de Tarragona", *Diário de Notícias*, 15 d'octubre de 1936. Abans de la crònica de l'incident també s'hi publicava la nota d'Havas.

16. "O que se passou no porto de Tarragona com o transporte português *Niassa*", *Diário de Lisboa*, 16 d'octubre de 1936.

17. "Jornalismo", *Diário de Lisboa*, 17 d'octubre de 1936.

18. "Chegou, ontem, a Lisboa o *Nyassa* que os milicianos vermelhos de Tarragona pretenderam atacar", *Diário da Manhã*, 17 d'octubre de 1936. La contraportada d'aquell exemplar també estava ocupada per les entrevistes i algunes fotografies dels oficials.

19. Els documents oficials del trencament de relacions es publicaren en versió castellana al llibre del servei de propaganda

nacional portuguès, *Portugal ante la Guerra Civil de España. Documentos y notas*, Lisboa: Ediciones SPN, 1939. Per altra banda, cal dir que, durant els mateixos dies en què Portugal trencà relacions amb la República espanyola, també ho féu l'Uruguai. Sobre aquesta coincidència, vegeu alguns articles de la premsa internacional: J. Delebecque, "Montevideo et Lisbonne", *L'Action Française*, 28 de setembre de 1936.

20. "Portugal e a Espanha. A suspensão de relações diplomáticas com o Governo de Madrid e a sua repercussão nos círculos internacionais", *Diário de Lisboa*, 24 d'octubre de 1936.

21. Mesos després, concretament a l'abril de 1937, l'ambaixada de Mèxic volgué assumir la representació de l'Espanya republicana a Lisboa. La resposta portuguesa negà aquesta possibilitat (vegeu, *Dez anos de política externa (1936-1947). A nação portuguesa e a Segunda Guerra Mundial*, v. IV, 217-226).

22. Aquest motiu de queixa fou repetit per d'altres cònsols, com el dels Estats Units, davant de la Generalitat.

23. "O corte de relações com a Espanha. Quais as razões que levaram o Governo português a suspender as relações diplomáticas com o Governo de Madrid", *Diário de Lisboa*, 26 d'octubre de 1936.

24. Imatge extreta de la pàgina web de l'Arquivo da Torre de Tombo: http://digitarq.dgarq.gov.pt/ODDisplay.aspx?DigitalObjectID=9750&FileID=_10536.

25. "Marítimes", *Llibertat*, 14 d'octubre de 1936. Amb més informació, però sense fer cap esment de l'incident, vegeu: "Ahir arribà al port una expedició d'espanyols que hi havia refugiats a Portugal", *Diari de Tarragona*, 14 d'octubre de 1936. Dies després es recollia el testimoni d'alguns dels refugiats que explicaven el seu periple fins a arribar al port de Tarragona (*Llibertat*, 16 d'octubre de 1936). Premsa disponible a la web: <http://www.tarragona.cat/lajuntament/conselleries/patrimoni/biblioteca-hemeroteca/premsa-digitalitzada-1>, consultada el 21 de febrer de 2013.

26. À. Pérez Ripoll, "Ganes de moure soroll", *Llibertat* i *Diari de Tarragona*, 31 d'octubre de 1936. Segons sembla, l'incident també fou comentat pel general facciós Queipo de Llano en les seves habituals xerrades a Radio Sevilla.

